

תעודה

המעבר מעיתונאות למדינאות

המהפך בדרכו של משה שרתוק, 1931

הקדים וביאר: מרדכי נאור

(כך נקרא הגוף הפוליטי שלימים כונה מזכירות המפלגה), שנערכה ב-2 באוקטובר 1931. מן הדברים עולים לא רק פרטי הנושא הנדון, אלא גם כמה וכמה נושאים אחרים, המעמידים לרשות הקורא בן זמננו הצצה לעולמו של היישוב היהודי דאז, קשריו עם ראשי הממשל הבריטי, תנועת העבודה ומפא"י בתחילת דרכה כ"מפלגת השלטון" של היישוב היהודי ומדינת ישראל בדור הראשון שלה, וכן מבט לעבר ה"מטבח" העיתונאי של דבר. הדברים הובאו כמו שהופיעו בסטנוגרמה של הדיון. במקרים אחדים הרשינו לעצמנו לבאר מונחים ושמות לא ידועים או פחות מוכרים כיום. התוספות האלה מופיעות בסוגריים מרובעים.

פ ר ט י – כ ל³

ישיבת המרכז מיום 2.10.1931

משתתפים הח"ח: ב. כצנלסון, ד. בן-גוריון, ח. ארלוזורוב, י. בן-צבי, י. לופבן, י. וילקנסקי, ב. וסט, ח. שורר, מ. שרתוק, ל. שקולניק, א. גולומב, א. קצנלסון, א. קפלן, י. אהרנוביץ', ז. אהרנוביץ', ש. קפלנסקי, ד. רמז, מ. ביילינסון, א. ברודני.⁴

על הפרק: כניסת הח' מ. שרתוק למזכירות הפוליטית של הסוכנות

ח. ארלוזורוב – המרכז דן כבר בשאלה זו, אולם החלטתו לא הוצאה לפועל. אני מקוה שאנו דנים עכשיו בדבר מתוך הנחה, כי השאלה עומדת להחלטה אחרונה [ההדגשה, וכן שאר ההדגשות בהמשך – במקור].

ב. כצנלסון – נתקלתי בשנים האחרונות בחזיון מכאיב מאד בקרבנו: בשעה שמופיע תפקיד חדש הנראה באותו רקע לחשוב מאד – אנו מאבדים את חשבון התנועה ואת חשבון המפעלים שיצרנו. ע"י זה הכשלנו כבר דברים ידועים בזמן האחרון, וכדאי הפעם להמנע מזה.

משה שרתוק (1894-1965), שלאחר קום המדינה שינה את שמו לשרת, היה עד גיל 37 עסקן פוליטי מהדרגה השנייה או השלישית במפלגת אחדות העבודה, וממנה עבר למפא"י שנוסדה ב-1930. מאמצע שנות העשרים נמנה עם דור המייסדים של יומון הסתדרות העובדים דבר, ושתי התמחויותיו העיקריות היו בכל הקשור לאנגליה ולשפה האנגלית, בעקבות לימודיו הגבוהים בלונדון במחצית הראשונה של העשור, והנושא הערבי. בה בעת מילא תפקידים שונים בהסתדרות העובדים ובמפלגות שאליהן השתייך. כן היה מעורב בפעילות "הלשכה המאוחדת" שהקימו המוסדות הלאומיים לאחר מאורעות 1929 לטיפול בקשרים עם הערבים. בשנים 1929-1931 קיבל על עצמו לערוך את המהדורה האנגלית של דבר, שנקראה אף היא *Davar*, וזו זכתה להצלחה יחסית הן בארץ ישראל בקרב יודעי האנגלית וחוגי הממשל הבריטי, והן באנגליה ובארצות הברית. זו הייתה יוזמה של עורך דבר, ברל כצנלסון, שבמקביל יזם גם מהדורה בשפה הגרמנית.

בקונגרס הציוני הי"ז בבזל, בקיץ 1931, חל שינוי דרמטי בהרכב ההנהלה הציונית, שנבחרה לעמוד בראש הפעולה השוטפת בשנתיים הבאות: לראשונה קיבלה על עצמה תנועת העבודה (למעשה מפא"י) את אחד התיקים המרכזיים – המחלקה המדינית. לתפקיד זה הועידה המפלגה את ד"ר חיים ארלוזורוב, שלמרות גילו הצעיר (בן 32 בעת ההיא) נחשב לכוכב עולה בשדה הפוליטיקה היישובית והציונית. הלה התנגש עד מהרה עם ברל כצנלסון, כשתבע ממנו לשחרר את משה שרתוק מעבודתו בדבר כדי שייסע בידו בהנהלה הציונית בירושלים. מפא"י נטתה להיענות לבקשתו של ארלוזורוב, דבר שקומם את כצנלסון. כיוון ששהה בחוץ לארץ, ביקש לעכב את ההחלטה בנדון עד שובו. מידיעות שהגיעו אליו מהארץ באמצעות אשתו לאה התברר לו כי שרתוק, בעודו מגלה סימני היסוס וכלפי חוץ מבטא עמדה שלא יעשה דבר נגד דעתו של פטרונו כצנלסון, בסתר לבו "חומד את התפקיד".¹

זמן קצר לאחר ששב כצנלסון ארצה כונס מרכז מפא"י לדון ב"ריב הגדול על משה", כפי שכינה זאת שרתוק עצמו לימים.² להלן מובא בכמה קיצורים פרוטוקול הישיבה האמורה של מרכז מפא"י

לה יפסקו. זהו קרבן הרבה יותר חמור לתנועה מאשר ניתוק הקשרים עם ה"דבר".

ידוע מחסור שלנו באנשים במקומות שונים של עבודתנו. מ.ש. הוצע לא פעם לתפקידים בעלי חשיבות ממדרגה ראשונה בתנועה (מזכירות הועה"פ של ההסתדרות, מזכירות המפלגה) ולא היה לנו אומץ-לב לשחרר אותו מעבודתו. ואם רוצים הפעם לעשות זאת – צריכה להיות הכרה שאנו מקבלים בעד זה דבר שווה לקרבן. בזה אני כופר. אני חושב שזהו לא תפקיד ההולם את מ.ש. – לעבור לעבודה בסוכנות לא כשליח הציונות והתנועה, כי אם כאדם הנכנס לחבר הפקידות של הסוכנות. מלבד זאת, לארלוזורוב נחוץ אדם שימלא את התכונות החסרות לו וששניהם יהיו כלי שלם. אולם התכונות של מ.ש. וידיעותיו – אלה ישנן גם לארלוזורוב. אני גם מפקפק מאד אם מ.ש. יוכל להתאים את חייו ומנהגיו לצרכי הקשר עם הפקידות הממשלתית.

עוד יותר חמור הוא ענין ה"לשכה המאוחדת". מי שיודע את הלך-רוחו של מ.ש. בשנים האחרונות על הפעולה הערבית – יודע

אני דן בשאלה משתי בחינות: מבחינת חשבון התנועה ומבחינת התאמת מ.ש. [משה שרתוק, וכך גם בהמשך] לתפקיד הנידון. טוב היה לו הוגדר קודם התפקיד עצמו – אם מדובר על מזכירות פוליטית בלבד או גם על מזכירות ה"לשכה המאוחדת".⁵

עלי להקדים הערה אישית: הנני אחראי במידה רבה לכניסת ארלוזורוב לאכסוטיבה.⁶ אינני מזלזל אף רגע בכל חומר הענין שלשמו שלחנו את ארלוזורוב ולא חשכתי למנוע את עצמי מאחריות בעד הפעולה הפוליטית. עוד בבזל [בעת הקונגרס הציוני ה"ז"] הצעתי שניצור בתוכנו גוף קטן שישא באחריות הפעולה הזאת יחד עם ארלוזורוב (הועדה הפוליטית של המרכז). התנגדותי לכניסת מ.ש. נובעת, אפוא, מחשבונות אחרים.

מ.ש. קשור עתה בשני מפעלים, במידה לא שווה אמנם: "דבר" האנגלי ו"דבר" העברי. "דבר" האנגלי הוא כולו יצירת מ.ש. ואני – היודע את כל הקושי הכרוך בשבילנו בהוצאת ה"דבר" האנגלי – התחזקתי בזמן האחרון בדעה, שאין רשות לתנועה להפסיק את קיום המכשיר הזה. נוכחתי בערכו הרב לגבי חוגים פוליטיים שונים וכן בערכו לגבי חוגים ציוניים רבים, אשר אותם הוא מחנך ליחס של כבוד לתנועת הפועלים. ברגע קשה זה בציונות אין זה מהדברים, קלי הערך. אנחנו ידענו את השביל לציונות הרוסית והגרמנית, אבל לא היתה לנו שפה עם הציונות האנגלוסקסית, וזה השגענו ע"י ה"דבר" האנגלי. על אף הכרתי שמפעלים אינם מתים עם יוצריהם – [אך] במקרה זה כל מועמד שיוצע במקום מ.ש. לא יוכל לתת עיתון כזה שיהא ביטוי למה שדרוש להסתדרות, זה שקוראים "אופציוו" [פרסום רשמית למחצה] במובן הטוב של המילה. הליכתו של מ.ש. פירושה – ביטול המכשיר הזה.

במשך הזמן האחרון בטלנו שני מוסדות – "סולל בונה" וועדת התרבות – שני מכשירים ממדרגה ראשונה. השבוע בטלנו את ה"דבר" הגרמני. גם זוהי מפלה לנו, כי ה"דבר" הגרמני מלא תפקיד בעל ערך והיה זקוק רק לשיפור, והנה לא יכולנו להחזיק אותו. אנו עומדים עתה לבטל את ה"דבר" האנגלי. מבחינה זאת הליכתו של מ.ש. פירושה – מכות רציניות למפעלים קיימים של התנועה.

אולם יש עוד חשבון. אם נתבונן במצב התנועה ונראה מי גדל לנו, נראה את חברי-הכוחות שלנו – נבוא לידי הרגשה מרה מאד. יש לנו חבר עובדים נאמן ומסור, אך הציבור אינו רואה מהם את מנהיגיו כי אם את פקידיו. ההבדל הזה לא היה קיים קודם בתוכנו. עכשיו יש לנו חברים הממלאים תפקידים חשובים במוסדות הכלכליים שלנו, אולם הצבור אינו רואה בהם את מנהיגיו. והנה, הגענו במובן זה בתנועה למצב מוזר מאד. במקום לקחת מחברי-העובדים הזה ולהעלות אנשים למדרגת מנהיגים – אנו עוקרים מה"קדרים" הישנים שרכשו להם את האמון הנפשי של התנועה ואיננו ממלאים את השורות. הצטמצמו בעצם ב-2-3 אנשים שהצבור מודה בהם. גם זה שאנו שולחים את אנשינו למוסדות מרכזיים של התנועה הציונית – גם זה מחליש את ה"קדרים" שלנו. ארלוזורוב, למשל, שחי עד עתה את חיי התנועה במידה מלאה – עכשיו לא יוכל לעשות זאת באותה מידה. ואיני יודע אם התנועה תעשה צדק לעצמה ולמ.ש., שיש לו מצב [מעמד] טוב בציבור, שהוא נותן לתנועה שרותים חשובים וטובים, אם היא תנתר על עבודתו בפנים התנועה. עם הליכתו למזכירות הפוליטית לא יוכל מ.ש. לקחת חלק אקטיבי במלחמה היום יומית של התנועה ושרותיו

WAS VERLANGT DIE STUNDE?

Die eigentliche Frage, die zur Zeit auf uns lastet, ist die wirtschaftliche Not. Sie hat schwerwiegende Konsequenzen auch nach außen hin.

Die Schuld liegt an der unzureichenden Organisation und der unzureichenden menschlichen Einstellung. Der Ernst der Lage in Erez Israel wird noch nicht begriffen. Vermutlich beschäftigt man sich mit der sogenannten Konsolidierung und der Tilgung

דבר בגרמנית

בקרב הערבים הגיעה לידי נקודת-מפנה המרשה לנו לפעול גם במובן הפוליטי וגם במובן הכלכלי.

אשר להסתגלות לפקידות האנגלית – יכול היה ב. כצנלסון להגיד את דבריו על מ.ש. גם ביחס אלי. גם בשבילי אין זה דבר קל, אך מה שלא תהיה ההרגשה הפרטית, אנו מחויבים לעשות זאת, כי זהו צו התנועה. אנו כל כך מנותקים עכשיו מהפקידים האנגלים עד שאין לנו כמעט עם מי לדבר. או שנמצא את הדרך אליהם או שנשאר בבדידות גמורה בעבודתנו פה.

גורל העבודה הפוליטית תלוי, אפוא, בהתאמצות יוצאת מהכלל שתעשה ע"י המפלגה בשביל המחלקה, ואף כי אני מעריך מאד את נימוקי ב. כצנלסון, אין אני רואה איש אחר למחלקה חוץ מ-מ.ש.

א. גולומב – נראה לי שמעולם לא עמדנו בתפקיד אחראי כזה בציונות כמו עתה. גם קודם היו מוטלים על חברינו באכסוקטיבה תפקידים אחראיים, אבל עתה ניתנת לנו האפשרות ע"י פעולתנו במחלקה הפוליטית להטביע את חותמנו על כל פעולת הסוכנות. ב. כצנלסון כתב לנו במכתבו מוינא [וינה] שעלינו לכוון את תשומת הלב העיקרית שלנו בפעולה הפוליטית לעניינים קונקרטיים-מעשיים. אני באמת דן מתוך צרכי הפעולה המעשית היום יומית: קרקע, עבודה וכו'. צריך להיות ברור שמה שיקבע בארץ בתוך הפקידות הממשלתית, זה אשר ישפיע בלונדון על מהלך עניינינו. גורל הרבה [מ]מפעלינו עובר עתה לארץ ותלוי בהצלחת הפעולה הפוליטית כאן. השאלה, אפוא, אם ע"י זה שמסרנו את ארלוזורוב למחלקה מלאנו את תפקידנו, או שאנו רוצים באמת לקבל על עצמנו את מלוא האחריות בעד הפעולה הפוליטית.

המועמדים שיכולים להציע מחוץ ל-מ.ש. (אולשן, * ברנרד ג'וזף) יכולים להיות לעזר טכני רב, אך אין זה אומר שהתנועה מוסרת כוחות לפעולה שלשמה הכנסנו את ארלוזורוב. את התפקיד הנדרש מ-מ.ש. הם לא ימלאו.

ביחס לפעולה הערבית נראה לי, שדווקא ע"י כניסת מ.ש. לעבודה המעשית יוכל להשתנות יחסו, ואם הוא יפעל במחלקה הערבית – תהיה זו אולי ההזדמנות הראשונה לפעולה ערבית רצינית.

אני כופר בזה שחבר, הממלא תפקיד אחראי בתנועה הציונית, יוצא מהחשבון הפנימי של תנועתנו אנו. קפלנסקי¹⁰ היה חבר האכסוקטיבה והשתתף אתנו במלחמת הבחירות לעיריית תל-אביב וכו'. כניסת מ.ש. למחלקה תתן לו גם דחיפה להתפתחותו האישית, הוא ירכוש ידיעות חשובות מאד בעניני קרקעות, עבודה, וזהו רכוש

A STATEMENT ON RECENT EVENTS
ISSUED BY THE GENERAL FEDERATION OF JEWISH LABOUR

This is an attempt to meet a long felt need. The Palestine Hebrew press finds itself in a peculiar position. It caters to the Jewish community in this country. It has the ear of the Hebrew reading public abroad. Yet its contents are meant to

Neither religious fanaticism nor racial hatred was the source of the wholesale Arab onslaught on the Jewish population them and that no harm would befall their followers.

דבר באנגלית

שלונו אינו הולך אחרי הדבר הזה. אני, אפוא, מרשה לעצמי לפקפק אם מ.ש. הוא האיש המתאים לפעולה הערבית.

משום הנימוקים האלה הייתי מבקש – למרות הכירי את קושי מצבו של ארלוזורוב – לפתור את השאלה מבלי לנגוע ב-מ.ש.

ח. ארלוזורוב – למפלגה יש עתה ההזדמנות החשובה ביותר להראות את נכונותה להגיש עזרה ממשית לפעולה הפוליטית, ואני חושש שכמה הערות של ב. כצנלסון מראות על אי-הבנה בנוגע לאחריות הרבה המוטלת עלינו בקשר עם התפקיד שאני עומד בו. לפני נגלו עכשיו אפשרויות לפעולה אשר לא תיארתיהן מקודם.

בשבילי ברור ש-מ.ש. אינו הולך להיות פקיד בסוכנות. כולנו מבינים ש-מ.ש. לא היה מסכים לכך, וגם בסוכנות מביטים על המנוי הזה כעל מנוי "פרלמנטרי" לעזרה בכל העבודה הקשורה במחלקה הפוליטית. אני זקוק לא לפקידות, כי אם לשותפות בעבודה. כשרון-עבודה הכי טוב לא יוכל במשך שעות עבודה מסוימות להקיף את כל פעולת המחלקה, אם רק מתארים אותה בצורתה הנכונה. כבר תארתי למרכז מה יכול להיות גורל המחלקה אם לא אקבל את השותף לעבודה. התוצאה ההכרחית מזה תהיה, שאני אשקע ברוטינה היום-יומית אשר היא עצמה עוברת את כוח העבודה של איש אחד, ועל אחת כמה וכמה לא אוכל לקחת בידי את האיניציאטיבה לבנין שום דבר מאותם הדברים הגדולים בפעולה הפוליטית, שצריכים להבנות לפי הבנתנו.

אין לי צורך להדגיש פעם נוספת עד כמה אני מחשיב את ה"דבר" האנגלי. ידוע לחברים שלפני שנתיים הייתי מוכן בעצמי לקבל עלי את התפקיד הזה. אולם כשאני שואל את עצמי – מה עדיף על מה: ההסברה ב"דבר" האנגלי או הצרכים החיוניים היום יומיים של פעולה פוליטית בלתי אמצעית – ברור לי שנחטא חטא לכל מפעלנו אם לא נתאמץ לתת את העזרה המכסימלית לפעולה אחרונה זאת. איני משלים גם כלל עם הדעה שעם הליכתו של מ.ש. מוכרח להפסק ה"דבר" האנגלי.

ועוד: אלה אשר טפלו עד עתה והיו בתוך הפעולה הערבית חכו שמפא"י תעמיד אותה על יסודות חדשים. הדגשתי גם בפני האנשים האלה שאנו נכנסים לפעולה הזאת ומביטים עליה כעל "טבולה רזה" [מלטינית – לוח חלק, במשמעות מההתחלה]. הודעתי שאנו נכין פרוגרמה חדשה לפעולה הערבית ולפיה נפעל. בינתיים נותקו הקשרים הישנים שהיו קיימים, הפעולה ב"לשכה" אינה מסודרת, ואני איני מספיק אפילו להכין את הפרוגרמה הזו. וזה בזמן שהתפתחות

חיים ארלוזורוב, דוד בן גוריון ואליעזר קפלן יוצאים מהקונגרס הציוני ה-17

גדול באיניציאטיבה עצמית ובאינטואיציה, כוחי גדול בהתרשמות ובתפיסת איניציאטיבה המנצנצת מצד מיישהוהא ובהפיכתה למעשה. לכך נחוץ לי שאהיה נמצא בסביבה ערה וחיה, כזו של הבית ההוא (הועד הפועל של ההסתדרות).

ד. בן-גוריון – השאלות שהציג ב. כצנלסון הן חמורות מאד, אולם נדמה לי שהוא לא מיצה את כל החשבון. האמת היא שאנו עומדים באחריות לא רק לגבי תנועה, כי אם גם לגבי מפעל. אנו על פי רוב מסתערים בכל הכוח במלחמתנו, ואחרי הניצחון איננו עושים את המעשה כראוי. עלינו הדאגה להקים את התנועה הציונית, אבל עלינו גם להשתתף בעצם העבודה.

הפעולה הפוליטית היא המרכזית בתנועה הציונית ועד עתה לא נעשתה במלוא האחריות וההבנה. תיקון המצב הפוליטי יהיה אולי המנוף לתיקון כמה דברים אחרים בציונות. את חלקנו אנו לפעולה זו ודאי לא נתנו עוד, ולא נרכוש נפשות אם לא נוכיח את כשרון הפעולה שלנו. העובדה היא שיש מעטים מאד בתוכנו המתאימים לעבודה זו, ואם המזל גרם שהאיש המתאים לה מתאים גם לדברים אחרים – עלינו לשקול לאיזה תפקיד אפשר למצוא ממלא מקום ולאיזה אי אפשר. למחלקה הפוליטית איני רואה ממלא מקום למ.ש., בו בזמן שלתפקידים אחרים יש לנו בכל זאת כוחות אחרים.

דבר גדול אני רואה בפעולה הערבית. למרות עמדתנו הברורה בשאלה זו, אין תנועתנו מראה עדיין יחס מספיק לתכיפות הפעולה בשטח זה. נכון הוא שאין לקחת ברצינות את הפעולה שנעשתה בלי שיטה מסוימת ע"י "הלשכה המאוחדת". אנו עומדים בפני שאיפות וכוחות פוליטיים ערביים ועלינו למצוא את המגע עם ההופעות [תופעות] האלו. וגם כאן אין לנו שפע של אנשים, יותר נכון – אין לנו כלל אנשים. ולא יתכן שנוותר על כוחו של מ.ש. בפעולה הזאת, אשר לא רבים כמוהו יודעים את השאלה ומתאימים לעבודה. אנו

בשביל כל מפעלנו ועבודתנו. מובן שיש דברים שיסבלו ע"י הליכתו. אולם חשיבות הפעולה הפוליטית מחייבת אותנו לשחרר את מ.ש. לתפקיד זה ולמצוא אנשים אחרים בתנועה למילוי הפעולות שעסק בהן. אם לא נעשה ככה – נכשיל את הפעולה הפוליטית, שאני רואה אותה כנסיון רציני מצדנו לשנות את פני הדברים בתוך התנועה הציונית והקובעת את הדברים החיוניים של מפעלנו.

מ. שרתוק – לי לא היתה לרצון השאלה ששאל בן-גוריון לפני התחלת הדיון ושעוררה כאילו מחשבת ספק אם קיימת בשבילי החלטת מרכז שלא אקבלנה. אני פקפקתי כל הזמן, כי ראיתי בסירובו של ב. כצנלסון מרחוק אזהרה חמורה מבחינה אישית וצבורית, ולא רציתי שיוחלט בלי שיתופו המלא של ב. כצנלסון בבירור השאלה. שנית – בכל הבירור הזה ובפקפוקים שלי אין שום מקום למחשבת-ספק אם אוכל לעבוד כראוי עם ארלוזורוב.

על דברי ב. כצנלסון אין לי תשובה. מצבנו באמת טרגי. יש לנו כוחות מצומצמים ומוגבלים, ואנו כל הזמן מקבלים עלינו תפקידים יותר מכפי כוחותינו. וברור שבשלוש לא נוכל לצאת מזה. בעיני נימוקי ב. כצנלסון הם מכריעים. בימים הראשונים להופעת ההצעה היו אי אלה דברים שמשכו את לבי. אח"כ התגברו הפקפוקים יותר ויותר.

אנו עומדים בפני החלטה לסגור את ה"דבר" האנגלי או לקיים אותו. יש כאן שתי שאלות: אם אוכל אני בירושלים להשתתף ב"דבר" האנגלי, או אם יוכל אחר להוציאו. אני עונה על שתי השאלות בשלילה. את שתי הפעולות יחד לא אוכל לעשות, כי לא יהיה לי כל פנאי שיתן אפשרות ליצירה בשני הדברים. ואיני רואה איש אחר שיוכל לערוך את ה"דבר" האנגלי באותם התנאים שהוא נערך עד עתה, כלומר: ע"י איש המעורה בתנועה, שיכול גם להביע את דעת התנועה והשולט בשפה וכו'.

יצאתי משאירה גם את המערכת של "דבר" העברי במצב קשה. המערכת נשארת בלי איש שאפשר לסמוך עליו בנוגע לאנגלית. בכל התקופות של ועדת-שא, הספר הלבן, דו"ח סימפסון¹¹ ועוד נתתי את עזרתי המלאה ל"דבר" העברי, וכן בתקופת הבחירות לאספת הנבחרים, לקונגרס [הציוני], בקונגרס עצמו וכו'.

בפעולת הנוער היה ערך ידוע להשתתפותי. אגב, אני מודיע שוב פעם שהמרכז לא שמע דו"ח על המו"מ עם השו"הצ [השומר הצעיר] וזה קשור בעיני הנוער. גדלה גם תנועה, שיש לה כל הסכומים והסימנים של תנועת נוער [חוגי הנוער הלומד] [לימים תנועת המחנות העולים] ושעד עכשיו היו קשורים למפלגה רק על ידי אני באופן אישי, וזה גם כן יפסק.

חשיבות הפעולה בירושלים איננה מוטלת אצלי בספק. ברור שאנו משאירים את ארלוזורוב במצב קשה מאד אם לא אלך לירושלים. גם איני רואה ממלא מקום. אבל כשאנו עומדים בפני שאלה של חלוקת כוחות הכרחית, מוכרחים להשלים עם המצב, שהנה מסרנו כוח חשוב לפעולה הפוליטית ואמנם לא נתן לו להגיע אולי לכל מה שיכול היה להגיע, אבל בכל זאת לא נבטל דברים חשובים אחרים.

לא אנסה להוכיח שלא אוכל למלא את התפקיד הנדרש, אבל אני קובע: העבודה הזאת אינה הסטיכיה [כוח שלא ניתן לבלמו] שלי, ולי חשוב מאד לעבוד בסטיכיה שלי. אני חשוב שאין כוחי

בפגישה עם שייח'ים ערבים (מ. שרת עומד שני מימין, ח. וייצמן, ח. ארלוזורוב, י. בן צבי ואחרים)

א. קצנלסון¹² – על הנימוקים שהביא ב. קצנלסון אין להתכחש: ברור ההפסד הצפוי עם הליכת מ.ש. לירושלים – למפעלים שהוא עוסק בהם. אבל המסקנה אינה מוצדקת. לא מדובר על תפיסת מקום בשרות הציוני – אף כי גם בזה אין כלל לזלזל – כי אם כיבוש מקום בהנהלה הפוליטית. זוהי תוספת משקל השווה – אם לא עולה – על כניסת חבר שלישי שלנו לאכסקוטיבה.¹³

נראה לי שגם שאלת העיתון האנגלי תוכל להיפתר. בירושלים קל יהיה יותר לרכז אנשים סביב ה"דבר" האנגלי ואפשר יהיה לנצל בשביל זה גם את עבודת מ.ש.

י. בן צבי – הערכתי מאד את דברי ב. קצנלסון, כי ראיתי בהם דאגה לעתיד התנועה, אולם איננו יכולים להרשות לעצמנו לדאוג אך ורק לעתיד ולהזניח את ההווה באותם הדברים שיכולים או להעלות אותנו או להפיל, והפעולה הפוליטית היא מאותם הדברים. אנו משתדלים ע"י תעמולה בעיתונות להשפיע ולרכוש לבבות למפעלנו באותו הזמן שהפעולה הפוליטית של ההנה"צ [ההנהלה הציונית] מכוונת אף היא להסברה – אלא לא לגבי תיירים, כי אם לגבי אנשים היושבים בקביעות בארץ ושביחסם אלינו תלוי גורם מפעלנו.

ביחס לפעולה הערבית – אני מאמין שמפתח הפוליטיקה שלנו איננו בלונדון, כי אם פה, בכוחות הערביים שבתוך הארץ. יש דברים רבים בשטח זה שאנו יודעים ומכירים את הצורך לעשותם, אבל איננו עושים אותם מפני חוסר האיש. בפעולה הזאת כבר שגינו לא מעט. היה לנו ענין של עיתון ערבי והיו האמצעים להוצאתו ולא מצאנו את העורך ואת מ.ש. לא לקחנו לכך. במקום זה יש לנו בירושלים

מוכרחים לשנות את יחסו של מ.ש. לשאלה זו, וזה יעשה ע"י כניסתו לתוך העבודה הממשית.

אשר לשמירת מ.ש. בפנים התנועה – היתה שאיפתי תמיד שהוא יהיה למזכיר הוועה"פ של ההסתדרות. אילו עמדה השאלה – "דבר" העברי או המחלקה הפוליטית – לא הייתי יכול להכריע, כי ה"דבר" העברי שקול בעיני כמו ההסתדרות עצמה: שני מפעלים יש לנו בארץ – ההסתדרות וה"דבר". אולם אם השאלה עומדת ביחס ל"דבר" האנגלי (וגם אני אינני משלים עוד עם ביטולו, אני מאמין שנמצא פתרון להמשיכו) – אני נכון אפילו להקריב ענף פוליטי חשוב זה למען ההיקף הגדול של הפעולה הפוליטית הציונית, שמרכזה בירושלים.

אינני חושב ש.מ.ש. הולך לעבוד בפקידות ואינני חושש ליחס הצבור אליו. היחס הזה נקבע לאדם ולא למקומו, והוא לא ישתנה אם מ.ש. יקבל את משכורתו מהנהלת הסוכנות.

ועוד דבר. בבזל הייתי נגד הליכתו של ארלוזורוב [להנהלה הציונית ב]לונדון כי חששתי שבמסיבות ידועות עלול הוא להקרע מהתנועה. מ.ש. יהיה לו לשותף בעבודה ויעזור להדוק את הקשר עם המפלגה. ולשניהם יהיה צורך בשותפות המפלגה. בכלל, סלילת הדרך החדשה בפעולה הפוליטית לא תעשה בלי שיתוף המפלגה. וזה יהיה אפשרי אם את הפעולה יעשו חברים שלנו. אנשים מחוגים אחרים או גם חברינו שאינם כה מעורים בתנועה לא יקיימו את הקשר עם המפלגה. על כן אינן באות בחשבון ההצעות האחרות מחוץ למ.ש.

קרבן רציני מאד הוא ה"דבר" האנגלי, אולם, כאמור, אינני משלים עוד שעם הליכתו של מ.ש. אנו גוזרים על ה"דבר" האנגלי.

קריקטורה של אריה נבון בדבר

סוף דבר

משה שרתוק, כפי שכתבה אניטה שפירא בספרה על ברל (וראו לעיל במבוא), שש להיכנס לתפקידו החדש, ויום אחד בלבד לאחר קבלת ההחלטה במרכז מפא"י נפגש עם ארלוזורוב כדי לתכנן את עבודתם המשותפת. וכך כתב ארלוזורוב ביומנו ב-3 באוקטובר 1931: "היתה לנו שיחה ארוכה ראשונה על התוכניות לעתיד"¹⁵. בימים הבאים לא התחיל שרתוק בעבודה בשל מחלה. יומו הראשון לצדו של ארלוזורוב היה ב-12 באוקטובר 1931.¹⁶

שרתוק השתלב עד מהרה בעבודת המחלקה המדינית, ואף שנשא בתואר "מזכיר" המחלקה, תפקד למעשה כמספר 2 של ארלוזורוב. במיוחד עסק בנושא הקשרים עם הערבים בארץ ועם אישים וחוגים במדינות ערב, בעיקר בעבר הירדן. עשרים חודש לאחר ראשית עבודתו, ב-16 ביוני 1933, נרצח ארלוזורוב על שפת ימה של תל-אביב. שבועות אחדים לאחר מכן, כשבחר הקונגרס הציוני הי"ח בפראג את ההנהלה הציונית החדשה, שבמרכזה – לראשונה – מפא"י, קבעה המפלגה את נציגיה לתפקידים הבכירים: בראש המחלקה המדינית – משה שרתוק; בראש מחלקת הכספים – אליעזר קפלן; בן-גוריון, שעמד על כך כי ימשיך לכהן כמזכיר כללי של הסתדרות העובדים, הסכים להצטרף כמעין שר-ללא-תיק, כדי לסייע לשרתוק בעבודה המדינית. שנתיים לאחר מכן [ב-1935], בקונגרס הציוני הי"ט בלוצרן, נקבעה הנהלה חדשה בראשות היושב-ראש בן-גוריון, כשלצדו שרתוק וקפלן. שלישייה זו עמדה בראש היישוב היהודי ב-13 השנים הבאות וכן בשנים הראשונות של מדינת ישראל (קפלן עד 1952, שרתוק-שרת עד 1956 ובן-גוריון עד 1963).

"אליסלאם"¹⁴ נזהר נא מלעשות שגיאה דומה עם הלשכה הערבית (אינני קורא לה "מאוחדת"; זה 10 חדשים שאיננה "מאוחדת" עם הועד הלאומי ואיני נושא באחריות פעולתה). אם איננו רוצים להסתפק בפעולה החלקית שלנו בין הפועלים הערבים, כי אם להקיף את הפרובלימה כולה – עלינו לפחות להבטיח לעצמנו ידיעה נכונה על הנעשה במחנה הערבי. לזה אין לנו אנשים ואיני מכיר אחר שיוכל לעמוד בשטח זה בשורה אחת עם מ.ש.

ד. רמז – מציע שההחלטה שתקבל תראה כחווית-דעת המרכז ושההכרעה האחרונה תמסר למ.ש. עצמו.

ה. שורר – מתנגד להצעה: אנו מניחים שחווית-דעת המרכז משקפת את דעת המפלגה, ואזי איש לא יוכל להצדיק את המצב שהמרכז מוצא לנחוץ לעשות דבר ידוע ואין לו התוקף לעשותו. מה יגידו למרכז שכזה?

מצביעים:

את הצעת הח' ד. רמז: מסירת ההכרעה האחרונה למ.ש. עצמו.

בעד – ב. כצנלסון וד. רמז (הוסרה).

אם בכלל לקבל החלטה מחייבת בשאלה זו:

בעד – 7 (נתקבלה).

את ההצעה על כניסת מ.ש. למזכירות הפוליטית.

בעד – 10; נגד – 1 (ב. כצנלסון) – נתקבלה.

י. אהרונוביץ' – מודיע שהוא נמנע מלהצביע: אם כי הוא בעד כניסת מ.ש. למזכירות הפוליטית, אולם – בניגוד לדעה שהשמיע מ.ש. – איננו חושב שהמפלגה יכולה לכופף על חבר תפקיד שאינו לרצון לו. מעולם לא נתן לנהוג כך ביחס לעצמו ואיננו חושב את עצמו רשאי לעשות כך בנוגע לחבר אחר.

ב. כצנלסון – אני רוצה למסור שתי מודעות [הודעות]:

1. שאלת קיום ה"דבר" האנגלי תוכל להפתר לידי רק ע"י מ.ש. עצמו. אם הוא ימצא שיש לנו הכוח להמשיך אותו – מוטב; אם לא – צריך לעשות לו ליקבידציה [חיסול]. זהו דבר לא קל גם מבחינה מוסרית, גם מבחינה כספית. על כל פנים הדבר צריך להתברר עם הגליון הקרוב שעומד להופיע.

2. אני לא אעשה, כמובן, שום דבר כדי לעכב את ההחלטה שלכם, אבל ביחס אלי אני מוכרח להוציא מסקנות. אני רואה בשנים האחרונות ניגוד גמור ביני וביניכם בהערכת כשרון המעשה ודרכי קיום התנועה. הישיבה הזאת הבליטה עוד יותר את המרחק הקיים בינינו. מתוך חרדה לגורל ה"דבר" העברי אראה את עצמי חפשי מאחריות לתפקידים אחרים בתנועה ואתרכז רק בו.

ד. בן-גוריון – דבריו האחרונים של ב. כצנלסון מחייבים בירור רציני בתוכנו ונצטרך לעשות אותו בימים הקרובים. על המשכת ה"דבר" האנגלי ידון הועד הפועל של ההסתדרות.

- ועם אישים וגורמים במדינות ערב. היא הייתה כפופה למחלקה המדינית של ההנהלה הציונית ובראשה עמד חיים קלוורסקי-מרגליות.
6. חיים ארלוזורוב נבחר להנהלה הציונית (האקספוטיבה בלשון הימים ההם) רק כמה חודשים לפני כן, בקונגרס הציוני הי"ז שהתכנס בבזל, שוויץ, בימים 30 ביוני עד 17 ביולי 1931.
 7. אליהו גולומב – מראשי ה"הגנה". גיסו של שרתוק (היה נשוי לאחותו עדה).
 8. יצחק אולשן – עורך דין ידוע ופרקליטם של עצורי ה"הגנה". לימים – נשיא בית המשפט העליון.
 9. ברנרד ג'וזף (דב יוסף) – מעורכי הדין הידועים בארץ-ישראל משנות העשרים ואילך. מ-1936 היועץ המשפטי של הסוכנות היהודית ולאחר מכן מנהל המחלקה המדינית. לאחר קום המדינה – שר האספקה והקיצוב.
 10. שלמה קפלנסקי – מן המנהיגים הוותיקים של פועלי ציון ואחדות העבודה. עם הקמת מפא"י ב-1930 התרחק מפעילות בה. בשנות העשרים כיהן כראש מחלקת ההתיישבות בהנהלה הציונית. מ-1931 היה מנהל הטכניון.
 11. ועדת שאו – ועדת חקירה בריטית שנשלחה לארץ ישראל לחקור את הסיבות להמומות-הדמים באוגוסט 1929 ("מאורעות תרפ"ט"); הספר הלבן – הכוונה למסמך הבריטי האנטי-ציוני שפרסם שר המושבות הבריטי, הלורד פספילד, באוקטובר 1930, בעקבות מסקנותיו של המומחה הבריטי ג'ון הופסימפסון, ששלל את המשך העלייה וההתיישבות היהודית.
 12. אברהם קצנלסון (לימים ניסן) היה מראשי הפועל הצעיר ומפא"י; רופא במקצועו. חבר הוועד הלאומי. לאחר הקמת המדינה היה המנכ"ל הראשון של משרד הבריאות וציר ישראל בארצות סקנדינביה.
 13. ההנהלה הציונית לאחר הקונגרס הציוני ה-17, הייתה מורכבת מחמישה חברים – מהם שניים ממפא"י: חיים ארלוזורוב וברל לוקר.
 14. בשלהי שנות העשרים ובתחילת שנות השלושים תכננה ההנהגה היהודית להוציא יומון או שבועון מטעמה בשפה הערבית. הדבר לא צלח. **אליסלאם** (השולם) – עיתון יהודי פרטי בשפה הערבית בעריכת ד"ר נסים מלול, שהופיע לסירוגין בשנות העשרים, חדל לצאת והופיע מחדש בנובמבר 1929. העיתון הפגין עמדה ציונית ונהנה מתמיכה קטנה של "הלשכה המאוחדת" הצלחתו הייתה זעומה והוא נסגר בראשית 1932. עוד על העיתון ודרכו ראו: אליקים רובינשטיין, "הדיונים על הוצאת עתון ציוני-ערבי" בשנות העשרים והשלושים, קשר, 1, מאי 1987, עמ' 45-54.
 15. חיים ארלוזורוב, **יומן ירושלים**, תל-אביב, תש"ט, עמ' 67.
 16. שם, עמ' 76.

הנה כי כן באותו דיון של מרכז מפא"י, ב-2 באוקטובר 1931, הותוותה דרכו הפוליטית של שרתוק. הסתיים פרק העיתונאות והעסקנות הזוטרה בחייו; הוא נכנס לעבודה המדינית – תחילה כמזכירו, ולמעשה כמשנהו של ארלוזורוב, ולאחר מותו – כמחליפו כראש המחלקה המדינית, כשר החוץ של "המדינה שבדרך", שהייתה למדינת ישראל בתש"ח-1948.

חיים ארלוזורוב

הערות

1. אניטה שפירא, ברל, תל-אביב, 1980, כרך ב, עמ' 378.
2. וראו: "משה שרת – קורות חייו", סדרה של חמש כתבות בשבועון **דבר השבוע** בחודשים דצמבר 1953 וינואר 1954. הציטוט מגיליון 52, 17.12.1953. אף שמחבר הכתבות היה מ. אחי יוסף, שרת גילה ביומנו האישי שהוא הכתיב את הדברים (משה שרת, **יומן אישי**, תל-אביב 1978, א, עמ' 212).
3. פרטייכל מרכז מפא"י, 2.10.1931, ארכיון מפלגת העבודה, בית ברל, תיק 23/31.
4. ראוי לשים לב להרכבו של מרכז מפא"י באותה שנה (1931) ולפוטנציאל ההנהגה שבו. מתוך המשתתפים בדיון שלושה (בן-גוריון, שרתוק [שרת] ושקולניק [אשכול]) כיהנו לימים כראשי ממשלה; אחד (יצחק בן-צבי) כנשיא המדינה ושלושה נוספים (אליעזר קפלן, דוד רמז וזלמן ארן-אהרנוביץ') כיהנו כשרים.
5. "הלשכה המאוחדת" – גוף שהוקם לאחר מאורעות תרפ"ט-1929 על-ידי המוסדות הלאומיים היהודיים כדי לטפל במכלול הקשרים עם הערבים בארץ